

Továbbfejlesztett CPT standardok a bebörtönzésre vonatkozóan

*Kivonat a 11. Általános Jelentésből,
Magyarul publikálva 2001-ben*

Az őrszemélyzet és a fogvatartottak közötti viszony

26. A humánus börtönrendszer alapköve mindig is a jól megválogatott és képzett börtönsemélyzet lesz, akik tudják, hogyan tanúsítsanak megfelelő magatartást a fogvatartottakkal való kapcsolatukban, és a foglalkozásukat nem egyszerűen megélhetésnek, hanem hivatásnak tekintik. Ezen hivatás fő meghatározójának a fogvatartottakkal való pozitív viszony kiépítését kell tartani.

A CPT sajnos sok esetben azt állapítja meg, hogy az őrk és a fogvatartottak közötti viszony hivatalos és távolságtartó jellegű, az őrk szárazan és hivatalosan viselkednek a fogvatartottakkal, és a velük való verbális kommunikálást a munkájuk mellékes részének tartják. Az ilyen hozzáállásnak a következő gyakorlatát a CPT gyakran tapasztalja: arra kényszerítik a fogvatartottakat, hogy arccal a fal felé állva várják, hogy az őrk megszólítsák őket vagy hogy a látogatók elhaladjanak; arra kötelezik a fogvatartottakat, hogy hajtsák le a fejüket és tegyék hátra a kezüket az intézetben történő közlekedés során; az őrk látható, provokatív és módon viselik a gumibotjukat. Ezek a jelenségek biztonsági szempontból feleslegesek, és nem segítik elő az őrk és a fogvatartottak közötti pozitív viszony kialakulását.

Az őrk igazi professzionalizmusához az szükséges, hogy képesek legyenek kulturált és humánus módon bánni a fogvatartottakkal, miközben ügyelnek a biztonságra és a rendre. Ennek érdekében a börtönvezetésnek arra kell ösztönöznie az őröket, hogy ésszerű bízzanak abban és elvárják, hogy a fogvatartottak hajlandók legyenek megfelelően viselkedni. Az őrk és a fogvatartottak közötti konstruktív és pozitív viszony kialakulása nemcsak csökkenti a bántalmazások veszélyét, hanem egyben növeli a kontrollt és a biztonságot is. Ami aztán a börtönőrök munkáját is sokkal eredményesebbé teszi.

A pozitív őrk-fogvatartott viszony nagy mértékben azon is múlik, hogy minden időpontban elegendő őrk legyen a zárkák és a fogvatartottak tevékenységeihez használt körletek területén. A CPT-küldöttségek sok esetben azt állapították meg, hogy nem ez a helyzet. Ha alacsony az őrségi jelenlét, és/vagy olyan az őrzési rendszer, amely csökkenti az őrk közvetlen kontaktusát a fogvatartottakkal, az feltétlenül akadályozza a pozitív viszony kialakulását; általánosságban ezek rontják a biztonsági helyzetet az őrk és a fogvatartottak között egyaránt.

Meg kell jegyezni azt is, hogy ahol az őrség létszáma nem elegendő, ott a biztonság és a rend alapvető szintjének fenntartásához jelentős mennyiségű túlmunkára lehet szükség. Az ilyen helyzet könnyen azt eredményezheti, hogy az őröket erős stresszhatás éri, hamar kiégnek, vagyis olyan helyzet alakul ki, amely fokozza a minden börtönben eleve meglévő feszültséget.

Fogvatartottak közötti erőszak

27. Az őrszemélyzet feladata a fogvatartottak őrzésében arra is kiterjed, hogy megvédjék őket más fogvatartottaktól, akik kárt akarnak tenni bennük. A fogvatartottak közötti erőszakos cselekmények rendszeresen előfordulnak minden börtönrendszerben; széles skálán jelennek meg, a zaklatás enyhe formáitól kezdve a nyílt megfélemlítésig és súlyos fizikai bántalmazásokig.

A fogvatartottak közötti erőszak jelenségének megszüntetéséhez az szükséges, hogy a börtönrendszert alkalmas legyen arra, beleértve létszámfeltöltési szintet is, hogy a rendfenntartási és felügyeleti feladatait megfelelően láthassa el. A börtönrendszertnek figyelnie kell a rendbontás jeleire, és határozottnak és megfelelően képzettnek kell lennie ahhoz, hogy szükség esetén beavatkozzon. Az örök és a fogvatartottak közötti pozitív viszony megléte, amely a biztonságos őrzésen és ellátáson alapul, döntő tényező ebből a szempontból; nagy mértékben azon múlik, hogy az öröknek megvannak-e a megfelelő interperszonális kommunikációs képességeik. Továbbá a vezetőségnek készen kell állnia arra, hogy támogassa az örököt jogkörük gyakorlásában. A felmerülő helyzetek sajátosságaihoz hozzáigazított különleges biztonsági intézkedésekre (beleértve a hatékony átkutatási-motivációs műveleteket is) lehet szükség; az ilyen intézkedések azonban csakis kiegészítők lehetnek a fent említett alapvető követelmények mellett. Továbbá a börtönrendszernek meg kell oldania a fogvatartottak megfelelő besorolásának és szétosztásának feladatát is.

A szexuális bűncselekménnyel gyanúsított vagy elítélt fogvatartottak különösen ki vannak téve annak, hogy más fogvatartottak bántalmazzák őket. Az ilyen cselekmények megakadályozása mindig nehéz kihívás. A gyakran alkalmazott megoldás az, hogy az ilyen fogvatartottakat elkülönítik a többi börtönlakótól. Az érintett fogvatartottak azonban nagy árat fizethetnek a – viszonylagos – biztonságukért, mert sokkal kevesebb foglalkoztató programban vehetnek részt, mint akik a normál börtönrészben vannak. Egy másik megközelítési mód szerint a szexuális bűncselekménnyel gyanúsított vagy elítélt fogvatartottakat szétterítik az adott börtönben. Ha ezt a megközelítést alkalmazzák, akkor garantálni kell a szükséges környezetet az ilyen fogvatartottaknak a szokásos zárakba történő megfelelő integrálódásához; különösen azt, hogy a börtönörök valóban őszintén igyekezzenek odafigyelni az ellenséges szándékok és a zaklatás minden jelére. Egy harmadik megközelítés abból áll, hogy a fogvatartottakat átviszik egy másik intézetbe, és megpróbálják titokban tartani azt, hogy miért ítélték el őket. Mindhárom módszernek megvannak az előnyei és hátrányai, és a CPT nem kívánja előnyben részesíteni egyiket sem a többivel szemben. A döntés, hogy melyik módszert alkalmazzák, minden esetben főleg a helyi körülményeken múlik.

Túlszűfolttság a börtönben

28. A börtöntúlszűfolttság jelensége továbbra is terjed Európa büntetésvégrehajtási rendszereiben, és súlyosan veszélyezteti a börtönbeli körülmények javítására irányuló próbálkozásokat. A börtönök túlszűfolttságának negatív hatásait az előző Általános Jelentések már leírták.¹ Ahogy a CPT működési területe kiterjedt az európai kontinensen, a Bizottság hatalmas bebörtönzési arányokkal és az abból eredő súlyos börtöntúlszűfolttsággal találkozott. A tény, hogy egy ország aránytalanul sok polgárát tartja fogva, nem tudja meggyőzően indokolni a magas a bűnözési ráta; ezért a rendvédelmi szervek és az igazságszolgáltatás tagjainak általános szemlélete is részben szerepet játszik..

Ilyen körülmények között nem nyújthat megoldást az, hogy több pénzt fordítanak a büntetésvégrehajtási intézetekre. Helyette újból át kell gondolni az előzetes fogvatartás jelenlegi jogszabályait és gyakorlatát, valamint a fogvatartással nem járó büntetési formák kiszabásának lehetőségét. Ez pontosan az a megközelítés, amelyet a börtönök túlszűfolttságával és a börtönlakók

¹ 2. Általános Jelentés - CPT/Inf (92) 3, 4. pont, és 7. Általános Jelentés - CPT/Inf (97) 10, 12-15. pont.

számának emelkedésével kapcsolatosan a Miniszteri Bizottság Ajánlása N° R (99) 22 fogalmaz meg. A CPT erősen reméli, hogy az ebben a fontos szövegben rögzített alapelveket a Tagországok valóban alkalmazzák; ennek az Ajánlásnak az alkalmazását érdemes az Európa Tanácsnak szorosan figyelemmel kísérnie.

Nagy méretű lakókörletek

29. A CPT által meglátogatott több országban, különösen Közép- és Kelet-Európában a fogvatartottak elszállásolása sok esetben sokszemélyes lakóterekben történik, amelyekben ott van a fogvatartottak által naponka használt valamennyi létesítmény vagy ezek zöme, vagyis alvóhely, nappali tartózkodási hely és a vizesblokkok. A CPT alapvetően kifogásolja az ilyen elhelyezési rendszert zárt börtönökben, és ezt a kifogást alátámasztja az, hogy – mint az gyakran megessik – ezekben a lakóterekben megállapíthatóan, az ott lakó fogvatartottak rendkívül zsúfolt és egészségtelen körülmények között élnek. Kétségtelen, hogy különféle tényezők – köztük kulturális jellegűek – miatt bizonyos országokban érdemesebb lehet sokszemélyes termekben elhelyezni a foglyokat, mintsem egyéni zárkákban. Azonban kevés érv szól mellett – és sok ellene –, hogy olyan létesítmények legyenek, amelyekben több tíz fogoly él és alszik együtt ugyanabban a lakóteremben.

A sokszemélyes lakóterekben a fogvatartottak a mindennapi életük során semmiféle magánszférával nem rendelkeznek. Továbbá nagy a megfélemlítés és az erőszak veszélye. Az ilyen elhelyezési rendszer könnyen előidézi az agresszív szubkultúrák kialakulását, és táplálja a bünszervezetek létrejöttét és megerősödését. Az örök felügyeleti tevékenységét is rendkívül megnehezítheti, sőt ellehetetlenítheti; konkrétan börtönzavargások esetén nehezen kerülhető el, hogy kívülről jelentős erő alkalmazásával kelljen beavatkozni. Az ilyen elhelyezésnél szinte lehetetlenné válik a fogvatartottak olyan egyéni elhelyezése, melynek során figyelembe veszik a kockázatokat és a szükségleteket. Ezek a problémák mind tovább súlyosbodnak, amint a fogvatartotti létszám meghalad egy ésszerű telítettségi szintet; ilyen helyzetben a köz- szükségleti eszközökre, mint például a mosdókra vagy illemhelyekre nehezedő túl terhelés, valamint az ennyi személy számára már elégtelen szellőzés gyakran vezet nyomorúságos körülményekhez.

A CPT-nek mindazonáltal hangsúlyoznia kell, hogy a sokszemélyes lakóteremtől a kisebb zárkákból álló lakókörletek irányába történő lépéseket olyan intézkedéseknek kell kíséreniük, amelyek biztosítják, hogy a fogvatartottak a nap jelentős részét különféle értelmes tevékenységekkel töltsék a lakókörletükön kívül.

Természetes fényhez és friss levegőhöz jutás

30. A CPT gyakran talál olyan eszközöket, mint fémből készült redőnyök, zsalugáterek vagy lapok, amelyek a zárkák ablakaira vannak szerelve, és megakadályozzák, hogy a fogvatartottak természetes fényhez jussanak, illetve meggátolják, hogy friss levegő jusson a lakókörletbe. Különösen gyakori ez az olyan helyiségekben, amelyekben a tárgyalásuk előtt álló fogvatartottakat tartják. A CPT teljes mértékben elfogadja azt, hogy bizonyos fogvatartottak esetében szükség van összejátszás és/vagy bűncselekmények megelőzésére tett intézkedésekre. Az ilyen intézkedések fogamatosítása azonban inkább kivétel, semmint főszabály kell, hogy legyen. Ez azt jelenti, hogy az illetékes hatóságoknak meg kell vizsgálniuk minden egyes fogvatartott esetét abból a szempontból, hogy külön biztonsági intézkedések valóban indokoltak-e rájuk nézve. Továbbá még ha szükség is van ilyen intézkedésekre, ezek soha nem eredményezhetik a fogvatartottak megfosztását a természetes fénytől és a friss levegőtől. Ezek az élet alapvető elemei, amelyekhez minden fogvatartottnak joga van; továbbá ezeknek az elemeknek a hiánya olyan körülményeket teremt, amelyek elősegítik a betegségek, különösen a tuberkulózis terjedését.

A CPT elismeri, hogy a kulturált életkörülmények kialakítása a büntetésvégrehajtási intézetekben nagyon költséges lehet, és sok országban az anyagi források hiánya hátráltatja. Azonban a fogvatartottak lakóhelyiségeinek ablakait elzáró eszközök eltávolítása (és azokban a kivételes esetekben, amikor szükséges, más, megfelelő kialakítású biztonsági berendezés felszerelése) nem igényel jelentős beruházást, ugyanakkor nagyon előnyös lenne minden érintett számára.

Fertőző betegségek

31. A fertőző betegségek, és különösen a tuberkulózis, a hepatitis és a HIV/AIDS terjedése több európai országban jelentős közegészségügyi problémává váltak. A népesség körében általában is jelentkeznek ezek a betegségek, de egyes börtönrendszerekben drámai problémává nőttek. Ezzel kapcsolatban a CPT-nek több alkalommal súlyos aggodalmát kellett kifejeznie a probléma kezelésére tett intézkedések elégtelensége miatt. Továbbá sok esetben megállapítható, hogy a fogvatartottakat olyan tárgyi körülmények között tartják, amelyek szükségszerűen kedvezhetnek az ilyen betegségek terjedésének.

A CPT tudatában van annak, hogy gazdasági nehézségek időszakaiban – mint amilyenekkel napjainkban sok, a CPT által meglátogatott ország szembesül – áldozatokat kell hozni, beleértve a büntetésvégrehajtási intézeteket is. Azonban - tekintet nélkül a mindenkori nehézségekre – az a tény, hogy megfosztanak egy embert a szabadságától, mindig azt a kötelezettséget vonja maga után, hogy gondoskodjanak róla, amihez hatékony megelőzési, szűrési és kezelési módszerekre van szükség. Az, hogy a hatóságok eleget tegyenek ennek a feladatuknak, különösen fontos az életveszélyes betegségek kezelésében.

A korszerű szűrési módszerek alkalmazása, a gyógyszerekkel és kapcsolódó anyagokkal való rendszeres ellátás, a felírt gyógyszereknek a fogvatartottak általi, megfelelő adagolásban és helyes időközönként történő szedését biztosító személyzet elérhetősége, valamint szükség esetén speciális élelmezés biztosítása, alapvető elemét képezi a fent említett betegségek elleni küzdelemnek, és annak hogy az érintett fogvatartottak megfelelő gondoskodásban részesüljenek. Hasonlóképpen, a fertőző betegségben szenvedő fogvatartottak elszállásolásának tárgyi körülményei olyanok kell, hogy legyenek, hogy elősegítsék az egészségi állapotuk javulását; szükséges a kielégítő higiénia és az, hogy sehol ne legyen túlszűfoeltság.

Továbbá az érintett fogvatartottakat nem kell elkülöníteni a börtön többi lakójától, hacsak nem orvosi vagy egyéb okokból ez kifejezetten szükséges. Ezzel kapcsolatban a CPT különösen hangsúlyozni kívánja, hogy nincs orvosi alapja fogvatartottak elkülönítésének pusztán csak azért, mert HIV-pozitívak.

Az ezzel a témával kapcsolatos tévhitek eloszlatása érdekében a nemzeti hatóságok feladata, hogy teljes oktatási programot biztosítsanak a fertőző betegségekről mind a fogvatartottak, mind a börtön személyzet számára. Az ilyen programnak ismertetnie kell a kórokozók átadásának mikéntjét és a védekezés módszereit, valamint a megfelelő megelőző intézkedések alkalmazását. Konkrétabban, ismertetni kell a HIV-vel vagy a hepatitis B/C-vel szexuális érintkezés vagy intravénás droghasználat általi megfertőződés veszélyeit, valamint el kell magyarázni azt, hogy a testnedvek hogyan hordozzák a HIV és a hepatitis vírusát.

Azt is hangsúlyozni kell, hogy minden szűrési teszt előtt – és pozitív eredmény esetén utána is – megfelelő tájékoztatást és tanácsadást kell nyújtani. Továbbá alapvető, hogy a páciens személyéhez kötődő információkat orvosi titoktartás védi. Alapelv, hogy ezen a területen minden beavatkozáshoz az érintett személy beleegyező nyilatkozata szükséges.

Továbbá a fent említett betegségek terjedésének megakadályozása érdekében az adott országban ezen a területen érintett összes minisztériumnak és szervnek biztosítania kell, hogy a lehető legjobban összehangolják az erőfeszítéseiket. Ebben a tekintetben a CPT hangsúlyozni kívánja, hogy garantálni kell a kezelés folytatását a börtönből való szabadon bocsátást követően is.²

Fokozottan őrzött egységek

32. Minden országban van bizonyos számú olyan fogvatartott, akik különleges biztonsági veszélyt jelentenek, ezért a fogvatartásuk különleges körülményeket igényel. Az ilyen fogvatartottak magas biztonsági kockázata eredhet az általuk elkövetett bűncselekmény jellegéből, a börtönélet kihívásaira adott várható reakcióikból, vagy a pszichológiai pszichiátriai profiljukból. A fogvatartottaknak ez a csoportja nagyon kis részét képezi a teljes börtönnépességnek (vagy legalábbis ez a helyzet akkor, ha a besorolási rendszer kielégítően működik). Mégis ez olyan csoport különösen fontos a CPT számára, mivel velük szemben kivételes intézkedések szükségesek, ami egyben az embertelen bánásmód kockázatát is növeli.

A fokozott biztonsági kockázatot jelentő foglyoknak lakókörletük határain belül viszonylag lazább körülményeket kell élvezniük, kárpótlásul a szigorú fogvatartási körülményekért. Különösen fontos, hogy lehetőségük legyen a találkozásra a többi fogvatartottal a körletükben, és hogy többféle foglalkozási lehetőség közül választhassanak. Kiemelten kell törekedni arra, hogy a fokozottan őrzött körletekben jó legyen a belső légkör. A cél az örök és a fogvatartottak közötti pozitív viszony kialakítása kell, hogy legyen. Ez nemcsak a körletben fogvatartottakkal szembeni humánus bánásmód miatt lényeges, hanem azért is, hogy fenntartható legyen a hatékony felügyelet és biztonság, és az őrszemélyzetet se fenyegetse semmilyen veszély.

A kielégítő foglalkoztatási programok meglehetősen ugyanannyira fontos – ha nem fontosabb – a fokozottan őrzött körletben, mint a normál körletben. Ez nagyban ellensúlyozhatja az ilyen körletek belterjes légköre által a fogvatartott személyiségét érintő ártalmas hatást. A felkínált foglalkozásoknak a lehető legsokrétűbbeknek kell lenniük (tanulás, sport, szakmák tanulása, stb.). Különösen a munkafoglalkozások tekintetében egyértelmű, hogy a biztonsági szempontok eleve kizárnak sok olyan típusú munkát, amelyeket hagyományosan végeznek normál börtönkörletekben. Mindazonáltal ez nem jelentheti azt, hogy csak unalmas munkát adhatnak a fogvatartottaknak.

Alapvető, hogy fogvatartottak nem tarthatók fokozottan őrzött körletekben hosszabb ideig, mint amennyit az általuk jelentett veszély indokol. Ez pedig az elhelyezési döntések rendszeres felülvizsgálatát követeli meg. Ezeknek a felülvizsgálatoknak mindig a konkrét fogvatartott folyamatos kiértékelésén kell alapulniuk, amelyet az erre speciálisan felkészített őrség végez. Továbbá a fogvatartottakat lehetőleg teljes mértékben tájékoztatni kell az elhelyezésük okairól, és szükség esetén annak megújításáról; ez egyebek között lehetőséget nyújt számukra az intézkedéssel szembeni fellebbezési joguk gyakorlására.

Életfogytiglanos és más hosszúidős fogvatartottak

33. Sok európai országban az életfogytiglanos és más hosszúidős fogvatartottak száma emelkedőben van. Néhány látogatása során a CPT azt állapította meg, hogy az ilyen fogvatartottak helyzete sok kívánnivalót hagy hátra tárgyi körülmények, tevékenységek és emberi kapcsolatok ápolása terén. Továbbá sok ilyen fogvatartott különleges korlátozásoknak volt kitéve, amelyek nagy valószínűséggel súlyosbítják a hosszú időtartamú szabadságvesztésből eredő ártalmas hatásokat; ilyen korlátozás például a folyamatos elkülönítettség a börtön többi lakójától, a megbilincselés minden esetben, amikor kiviszik a zárkából, a többi fogvatartottal való kommunikálás tilalma, és a

² Ld. még: „Egészségügyi ellátás a börtönökben”, „fertőző betegségek” pont.

látogatások korlátozása. A CPT nem látja igazoltnak azt, ha válogatás nélkül korlátozásoknak vetnek alá bizonyos fajta ítélettel sújtott foglyokat anélkül, hogy megfelelően felmérnék azt az egyéni kockázatot, amit jelentenek (vagy nem jelentenek).

A hosszú időtartamú fogvatartás számos deszocializáló hatással lehet a fogvatartottakra. Az intézményesülésen kívül a hosszúidős fogvatartottak sokféle pszichológiai problémát élhetnek át (köztük az önbecsülés elvesztése és a szociális készségek meggyengülése), és hajlamosak egyre inkább eltávolodni a társadalomtól; noha a társadalomba végül majdnem mindegyikük visszatér. A CPT szerint a rezsimeknek, amelyekben a fogvatartottak a hosszú ideig tartó büntetésüket töltik, törekedniük kell ezeknek a hatásoknak a pozitív és proaktív ellensúlyozására.

Az érintett fogvatartottaknak lehetőséget kell kapniuk többféle értelmes tevékenységre (munka, lehetőleg valamilyen szakma elsajátítása; tanulás; sport; rekreáció/társaság). Továbbá bizonyos fokú választási lehetőséget kell élvezniük abban, hogy milyen módon töltsék az idejüket, így erősítve bennük az önállóság és a személyes felelősség érzését. További lépéseket kell tenni annak érdekében, hogy értelmes legyen számukra az az idő, amit fogságban töltenek; konkrétan az egyéni fogvatartási ütemezések és a megfelelő pszichoszociális támogatás fontos elemek az ilyen fogvatartottak megsegítésében azzal a céllal, hogy megbékéljenek letöltendő büntetésükkel, illetve amikor elérkezik az ideje, felkészüljenek a szabadulásra. Továbbá a hosszúidős fogvatartottak esetében az intézményesülés negatív hatásai kevésbé érvényesülnek, és a fogvatartottak jobban felkészülnek a szabadulásra, ha ténylegesen képesek kapcsolatot tartani a külvilággal.